

Türkçe Sözlüğe Katkılar I

Contributions to Turkish Dictionary I

Ali CİN*

Özet: Eklemeli bir dil sistemine sahip olan Türkçenin zengin bir kelime yapma mekanizması vardır. Önemli olan bu zenginliğin yerinde ve doğru bir şekilde kullanılmasıdır. Türkçenin eklerinin zenginliğine ve türetme imkânının genişliğine rağmen Cumhuriyet dönemine kadar kelime türetiminin daha ziyade Arapça ve Farsça kökler ve eklere dayanan türetmelerle yapıldığını görüyoruz. Ancak bu dili kullanan halk, kullandığı dilin imkânlarından yararlanarak yeni bir takım kelimeler türetmekten hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Ağızlarda kullanılan Türkçe kelimeler bunun en güzel kanıtıdır. Cumhuriyetten sonra bir zihniyet değişikliğiyle Arapça, Farsça kök ve eklere dayanan bu türetmeden vazgeçilerek Türkçe kök ve eklerle yeni türetmeler yapılmaya başlanmıştır. Cumhuriyetten günümüze değin yaklaşık seksen yıllık zaman diliminde kelime türetimiyle ilgili ciddi mesafe alınmıştır. Kelime türetme işi bazen bu dili kullanan halk tarafından bazen bu dilde edebî ürünler veren yazarlar, bazen bilim adamlarınca, bazen de gazeteciler tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada bugün Türkiye Türkçesi sözlüğünde kullanılmayan ancak bazı gazetecilerimiz ve yazarlarımız tarafından kullanılan kelimeler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Kelime türetme, sözlük, kelime, yeni kelime yapma

Abstract: Turkish language is an agglutinative language which has a rich vocabulary making mechanism. It is important that this rich capacity is used of properly. Despite wide vocabulary derivation opportunities and the richness of Turkish suffixes, we see more use of derivative words in Arabic and Persian to the period of the Republic. But the people who use this language never given up language used by taking advantage of opportunities producing a new set of words. The most beautiful proof of this is Turkish words which are used in the Anatolian dialects. After the Republic with a mindset change which abandoned vocabulary derivation based on Arabic and Persian roots and attachments and with Turkish roots and attachments new derivatives started. From the Republic to the present, an approximately eighty-year time period, the derivation of the word has covered a serious distance. The work of word derivation has been made sometimes by the population who spoken this language, sometimes by authors who have given literary works in this language, and sometimes by scientists and journalists. In this study words which are not used in the dictionary of Turkey Turkish today, but are used by scientists and journalists will be mentioned.

Keywords: Word derivation, dictionary, word, making a new word

Dil, yeryüzünde bir anlaşma vasıtası olduğu günden bugüne değin sürekli yeni kelimelere ihtiyaç duymuştur. Medeniyetin gelişmesi ve toplumların yeni kültür ve dinlerle tanışması dilleri, yeni kavramları karşılayacak kelimeler türetme gibi bir gayretin içerisine sokmuştur. Her dil, ihtiyaç duyduğu kelimeleri ya kendi dilinin imkânlarından yararlanarak elde eder ya da başka dillerden alır. Eklemeli bir dil sistemine sahip olan Türkçe, bugüne değin bu özelliğini birçok kelime türeterek ortaya koymuştur. Kelime türetme işi, bazen bu dili kullanan halk, bazen bu dilde edebî ürünler veren yazarlar, bazen bilim adamlarınca bazen de gazeteciler tarafından ya-

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Antalya, alicin@akdeniz.edu.tr

pılmıştır. Bu çalışmada bugün Türkiye Türkçesi sözlüğünde kullanılmayan ancak bazı gazetecilerimiz ve yazarlarımız tarafından kullanılan kelimeler üzerinde duracağız. Bunu yaparken de yazımızda geçen örnek kelimelerde, yazarların imlasına bağlı kalınmıştır.

olumla-/olumlan-: (*ol+u+m+la-*) *Türkçe Sözlük*'te *olumlama* “*olumluluğu ortaya koyma, icap*” kelimesi yer alırken aynı kökten *olumla-* ve *olumlan-* biçimleri yer almamaktadır. Kelime, *ol-* fiil kökünden önce *-m* ile fiilden isim, sonra Türkçenin isimden fiil türetme eklerinden *-la* ile genişletilmiş ve daha sonra da *-n-* fiilden fiil yapma ekiyle edilgenleştirilmiştir. Aslında kelimenin kullanımı isim gövdesine *-lu* isimden isim yapım eki getirilip daha sonra *-la* ekiyle isimden fiil yapım biçimiyle *olumlula-*, *olumlulan-* şeklinde de olabilirdi. Kelime her iki haliyle de Türkçenin gramer yapısına uygundur. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere *olumla-* kelimesi “*olumlu olarak kabul etmek, olumlu görmek*” anlamlarında kullanılmıştır.

“*Danıştay Başsavcısı Tansel Çölaşan, bir sempozyumda konuşurken, 27 Mayıs 1960'taki askeri darbeyi, hem gerekçeleriyle, hem de sonuçlarıyla olumluyan, öven, kutlayan bir konuşma yaptı*”. (Emre Aköz, Sabah Gazetesi, 11.03.2008).

“*Sol hesaplaşmamış, demiryollarının yabancı şirketlere büyük tazminatlar ödenerek devletleştirilmesi hep olumlanmış. Ama bugün öyle bir noktaya geldik ki yabancı sermaye gelsin diye yırtıyoruz, gelse çok sevineceğiz*”. (Star Gazetesi, 24 Kasım 2009, Fadime Özkan'ın Mete Tunçay'la yaptığı röportajın ikinci bölümü...).

rüyala-: (*rüya+la-*) Türkçe sözlükte *rüya* kelimesi vardır. Ancak *rüyala-* biçimi yer almamaktadır. Kelime köken itibarıyla (*ru'yā*) Arapçadır. Üzerine Türkçenin isimden fiil yapım eklerinden *-la* eki getirilerek farklı bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. *Rüyala-* kelimesi “*rüya görmek*” anlamında kullanılmıştır. Aslında Türkiye Türkçesinde *rüya* kelimesi *gör-yardımcı* fiiliyle yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Ayrıca bunun yanı sıra *rüyasına gir-*, *rüyasında gör-* tabirleri de görülmektedir. *Rüyala-* kelimesi Türkçenin gramer yapısına uygun bir kelimedir.

“*Hiçbir koşulda hiçbir halt olmaz, ama farkında değil! Basbas bağırarak rüyalamaya devam etsin*” (Perihan Maden, Radikal Gazetesi, 25.03.2008).

mahkemelen-: (*mahkeme+le-n-*) Arapça kökenli bir kelime olan ve Türkiye Türkçesinde *mahkeme* biçimiyle “*yargılanmanın yapıldığı yer, mekân*” anlamında zengin ve geniş bir kullanım alanına sahip olan bu kelimenin *mahkemelen-* şeklinde kullanıldığını gördük. Arapça bir isim olan *mahkeme* kelimesi Türkçenin isimden fiil yapım eklerinden *-le* ekiyle fiilleşmiş ve ardından *-n* fiilden fiil ekiyle daha da genişlemiştir. *Mahkemelen-* kelimesi “*yargılanmak*” anlamında kullanılmıştır.

“*Yani: Cumhurbaşkanı'nın mahkemelenmesi, cezalandırılmasıyla ilgili bir-iki kişinin itirazı olmuş ki, oy çokluğuna düşmüşler*” (Perihan Mağden/Radikal, 01.04.2008).

andıçlan-: (*andıç+la-n-*) Türkçe Sözlükte *andıçlan-*, ya da *andıçlanma* kelimesi yer almamaktadır. Ancak *andıç* kelimesi “*uyarı ve hatırlatmak amacıyla yazılan not*” anlamıyla sözlükte yer almaktadır. *Andıçlan-* kelimesi *andıç* kelimesi üzerine önce isimden fiil yapma eki *-la*, daha sonrada fiilden fiil yapım eki *-n* ile genişlemiştir. *-ma*, *me* fiilden isim yapma ekiyle *andıçlanma* biçimi ortaya çıkmıştır. Aynı gövdeden türetilmiş bu iki kelime de Türkçenin gramer yapısına uygundur. *Andıçlan-* kelimesi “*birisi hakkında uyarı ya da hatırlatmak amacıyla not tutmak*” anlamında kullanılmıştır.

“*Kimse kendini andıçlanamazlar listesinde göremiyor çünkü herkes andıçlanmaya müsait*” (Ergun Babahan, Sabah Gazetesi, 10.04.2008).

işlevsizleştir-: (*iş+lev+siz+le-ş-tir-*) *Türkçe Sözlük*'te, *işlev*, *işlevci*, *işlevcilik*, *işlevsel*, *işlevsiz*, *işlevsizlik* gibi aynı gövde ailesine ait sözler alırken, *işlevsizleştir-* biçimine rastlanılmamıştır. Kelime *işlevsiz* gövdesi üzerine önce *-le* isimden fiil yapma eki daha sonra *-ş-* fiilden fiil yapım eki ve daha sonra da *-tir-* fiilden fiil yapma ekiyle oluşmuştur. Türkçenin kelime türetme

yapısına uygun bir kelimedir. Ayrıca kelimenin isim biçimi olan *işlevsizleştirme* şekli de kullanılmıştır. *İşlevsizleştir-* kelimesi, “*işlevi olmayan duruma getirmek*” anlamında kullanılmıştır.

“*Maksatlı ve sistemli olmasa da, yargıya yönelik bir işlevsizleştirme çabası var. Bu, özellikle birileri böyle bir çaba içinde olduğu için değil, yargı erki kendisini tartışılır kılan kararlara imza attığı için böyle*” (Ahmet Kekeç, Star Gazetesi, 22.05.2008).

rivayetlen-: (*rivayet+le-n-*) Arapça bir kelime olan *rivayet* sözcüğü Türkiye Türkçesinde geniş bir kullanım alanına sahiptir. Türkçe Sözlükte *rivayet* kelimesi geçmektedir. Ancak *rivayetlen-* kelimesi geçmemektedir. *Rivayetlen-* kelimesi, *rivayet* kelimesi üzerine önce isimden fiil yapma eki *-la* getirilmiş daha sonra da fiilden fiil yapma eki *-n-* getirilerek yapılmıştır. Türkçenin gramer kurallarına uygun bir kelimedir. *Rivayetlen-* kelimesi “*rivayet etmek*” anlamında kullanılmıştır.

“*Vatan’dan Mustafa Mutlu’ya -zaten borçlarının 24 milyon dolar tuttuğunu- söylemiş. Ki, piyasada borçlarının 7 milyon dolar olduğu rivayetleniyormuş Özkan’ın*” (Perihan Mağden, Radikal Gazetesi, 15.05.2008).

ayrımlaştır-: (*ayrım+la-ş-tır-*) Türkçe Sözlükte *ayrım*, *ayrımrama*, *ayrımra-*, *ayrımrama*, *ayrımraş-* vb. türevleri kullanılırken *ayrımlaştır-* ve *ayrımlaştırma* biçimleri yer almamıştır. Kelime, *ayrımra-* fiil gövdesinden önce *-ş-* fiilden fiil yapım ekiyle arkasından da *-tır-* fiilden fiil yapım ekiyle genişletilmiştir. *Ayrımlaştır-* kelimesi “*ayrımli duruma getirmek*” anlamında kullanılmaktadır. *Ayrımlaştırma* ise “*Ayrımli duruma getirme işi, farklılaştırma durumu*” anlamında kullanılmaktadır.

“*Bu suçlamanın kendisine dönecek bir bumerang olduğunu unutarak. Kafam, düşüncesinde özgür diyordu; vicdanım ise kınıyordu, bu ayrımlaştırmayı. Daha önce de çok yazdım, çok söyledim. Üç alanda kin, düşmanlık, tutkunluk gibi duygulara yer yoktur: Devlet yönetimi, bilim, yargı*” (Şamil Tayyar, Star Gazetesi, 17.06.2008).

büyüklenmeci: (*büyük+le-n-me+ci*) Türkçe sözlükte *büyüklen-* kelimesi “*kendini büyük göstermek*” *büyüklenme* kelimesi ise “*kendini büyük gösterme*” anlamlarında kullanılmıştır. Türkçe Sözlükte *büyüklenmeci* kelimesi yer almamaktadır. Kelime *büyüklen-* gövdesi üzerine önce *-ma-*, *-me* fiilden isim yapım eki sonra da *-cı*, *-ci* isimden isim yapım ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. *Büyüklenmeci* kelimesi “*kendini büyük görme, kibirli olma*” anlamlarında kullanılmıştır.

“*Bu davranışının karşılarında hile ve şüphe duygusunu artıracığını hesap edememişti. Siyasi hatalarında ve şüpheli ölümünde büyüklenmeci davranışlarının önemli rolü vardı*” (Nevzat Tahran, Gıyotinin kismemesi mümkün mü? Zaten her hafta bir suikast...”. www.as-der.org.tr, 29 Mart 2008).

yanlıştır-: (*yan+lı+la-ş-tır-*) Türkçe sözlükte *yanlı* “*yandaş*” yanlılık “*yanlı olma durumu*” gibi kelimeler geçerken *yanlıştır-* kelimesi bulunmamaktadır. Kelime *yanlı* isim gövdesi üzerine *-la* isimden fiil yapım ekinin getirilmesi, *-ş-* fiilden fiil yapım eki ve *-tır-* fiilden fiil yapım ekiyle genişletilmiştir. Kelime “*tarafılaştırmak, yanlı olmak*” anlamlarında kullanılmıştır.

“*8 Haziranda bir televizyon izlencesinde bir bilim adamımız, bir meslektaşını iktidar partisine yakınlığı ile bilinen diye sunuyor ve bilimsel kişiliğini örselemeye, onun görüşlerini de işin başında yanlıştırmaya, güçsüzleştirmeye çabalıyordu*” (Şamil Tayyar, Star Gazetesi, 17.06.2008).

haberleştir-: (*haber+le-ş-tir-*) Türkçe Sözlükte *haberleş-* kelimesi yer alırken *haberleştir-* biçimi yer almamaktadır. Kelime *haberleş-* fiil gövdesine *-tir-* fiilden fiil yapım ekinin getirilmesiyle yapılmıştır. Kelime “*haber yapmak*” anlamında kullanılmıştır.

“*Böylesine duyurgaları açık yazarlara sahip gazetenin, başka Ankara Temsilcilerinin ancak bir gün sonra gazetelerinde değerlendirebildikleri iddianame metnini diğerlerinden bir gün önce*

haberleştirmesine hiç mi hiç şaşırmadım” (Taha Kıvanç, Yeni Şafak Gazetesi, 19.03.2008).

bütünlüklü: (*bütün+lük+lü*) Türkçe Sözlük'te *bütünlük* kelimesi “*bütün olma durumu, tamamiyet*” anlamlarında kullanılırken *bütünlüklü* kelimesi sözlükte yer almamıştır. Kelime, *bütünlük* isim gövdesi üzerine isimden isim yapım eki olan *-lü* ekinin getirilmesiyle yapılmıştır. Kelime “*parçalanmamış, parçalı olmayan, bütün, tam*” anlamlarında kullanılmıştır.

“*Fırat'ın bu saptaması hem doğru, hem de yanlış. Çünkü toplum bütünlüklü, tek parçadan oluşan bir varlık değildir. Sınıf ve zümrelerden oluşur*” (Emre Aköz, Sabah Gazetesi, 25.06.2008).

hormonlan-: (*hormon+la-n-*) Hormon kelimesi, Fransızca kökenli bir kelime olup Türkçe Sözlük'te “*İç salgı bezlerinden kana geçen ve organların işlemlerini düzenleyen adrenalin, insülin, tiroksin vb. uyarıcı maddelerin genel adı; bu maddelerin işlevini yerine getirecek özellikte yapay madde*” anlamlarında kullanılmıştır. *Hormonlan-* kelimesi, hormon kelimesi üzerine önce isimden fiil yapma eki *-la* getirilerek daha sonra da *-n-* fiilden fiil yapım ekinin getirilmesiyle yapılmış bir kelimedir. *Hormonlan-* “*Bir canlının her anlamda daha çabuk gelişmesi için yapay madde vermek*” anlamında kullanılmıştır.

“*Ecevit koalisyonu, son anda medya ihanetine uğrayana kadar, yamanmış medya desteğiyle hormonlanabildi mi?*” (Umur Talu, Sabah Gazetesi, 02.04.2009).

araçsallaştır-: (*araç+sal+la-ş-tır-*) Türkçe Sözlükte *araçsallaştırmak* kelimesine rastlanılmamıştır. Sözlükte yalnız bu kelimenin kökü olan “*araç*” kelimesi bulunmaktadır. *Araçsallaştırmak* kelimesi, üzerine önce isimden isim yapma eki *+sal-* getirilmiş daha sonra *-la* isimden fiil yapım eki daha sonra *-ş-* fiilden fiil yapma eki ve son olarak da *-tır-* fiilden fiil yapma eki getirilerek yapılmıştır. Kelimenin fiil ismi olan *araçsallaştırmak* biçimi son halidir. Kelime Türkçenin gramer yapısına uygun olarak yapılmıştır. *Araçsallaştır-* kelimesi “*araç gibi kullanmak, araç görmek*” anlamlarında kullanılmıştır.

“*Anayasa Mahkemesi, 367 kararında olduğu gibi hukuku araçsallaştırmak isteyenlerin yanında mı yer alacak, yoksa ancak hukuk yoluyla özgür ve demokratik bir ülke olacağımızın bilinciyle mi hareket edecek?*” (İsmet Berkan, Radikal Gazetesi, 11.04.2008).

tümleşme: (*tüm+le+ş+me*) Türkçe Sözlükte *tümle-* kelimesi “*tüm durumuna getirmek, tamamlamak*” anlamında kullanılırken *tümleşme* kelimesine rastlanılmamıştır. Kelime *tümle-* fiil gövdesi üzerine *-ş-* fiilden fiil yapma eki ve *-me* fiilden isim yapma ekinin getirilmesiyle türetilmiştir. *Tümleşme* kelimesi “*bütünleşme*” anlamında kullanılmıştır.

“*Varlığın, evrenin, ruhun, maddenin, yerin, göğün, yaratanın, yaratılanın özdeşleştiği buluşmanın, birleşmenin, birliğin, tümleşmenin, eriyip kaynaşmanın dile daha yetkin ve güzel yansımaları düşünmek bile olanaksız...*” (İlhan Selçuk, Cumhuriyet Gazetesi, 13.04.2008).

sınavlan-: (*sına+v+la+n-*) Türkçe Sözlükte *sınav* kelimesi ve bu kelimenin yardımcı fiillerle kullanılan *sınav vermek, sınavı girmek, sınavı çekilmek* biçimleri yer alırken *sınavlan-* şekli sözlükte yer almamıştır. Eski Türkçe metinlerde *sınag* (*sınag*> *sınav*) biçiminde gördüğümüz bu kelime *-g*>*-v* değişmesine uğrayarak bugün *sınav* şeklinde kullanılmaktadır. *Sınavlan-* kelimesinin kullanımını “*sınav olmak*” anlamıyla Kemal Tahir'in eserlerinde görmekteyiz.

“*Yüreğin ne demekte?*

- *Beliii...*

-*Sınavlanmaya da beli mi?*

-*Beliii...*

-*Beli dedin günah gitti bizden*” (D. A. 93).

rezillen-: (*rezil+le+n-*) Arapça bir kelime olan *rezil* kelimesi Türkçenin tarihî metinlerinden günümüze değin kullanılan bir kelimedir. Ancak Türkçe Sözlükte *rezillen-* kelimesi bulunmamaktadır. *Rezillen-* kelimesi *-la*, *-le* isimden fiil yapma eki ve *-n-* fiilden fiil yapım ekinin bir-

leşmesinden oluşmuştur. *Rezillen-* kelimesi Türkçenin gramer yapısına uygundur. Kelime “*rezil olmak*” anlamında kullanılmıştır.

“*Hele sultan rezillenirse...* (D. A. 250); *Sırayı şaşırıp, rezillenmek yok...*” (D. A. 226).

köprüle-: (*köprü+le-*) *Köprü* kelimesi Türkçe Sözlükte yer alırken *köprüle* -biçimi yer almamaktadır. *Köprüle-* kelimesinin kullanımını Kemal Tahir’in eserlerinde “*köprü yapmak*” anlamıyla kullanıldığını görüyoruz.

“*Gücü yetse Karasu’yu köprülemez mi?*” (D. A. 583).

edepsizlen-: (*edeb+siz+le-n-*) Arapça bir kelime olan *edep* kelimesi Türkçe Sözlükte “*edep, hayâ*” anlamıyla kullanılmaktadır. *Edepsizlen-* kelimesi ise sözlükte yer almamaktadır. *Edepsizlen-* kelimesi +*le* isimden fiil yapma eki ve -*n-* fiilden fiil yapım ekinin birleşmesinden oluşup “*edepsizlik etmek*” anlamında kullanılmıştır.

“*-Edepsizlendi, bu itoğlu...*” (D. A. 133).

vermezlen-/çıkılmazlan-/duymazlan-/geçmezlen-: (*ver-+mez+le-n-...*) Bugün ölçünlü Türkiye Türkçesinde -*maz+lan-*; *mez+len-* yapısı ile ilgili olarak *Türkçe Sözlük*’te sadece *bil-* fiilinin kökünden *bilmezlen-* “*bilmiyor gibi görünmek, bilmezlikten gelmek, tecahül etmek, meseleyi bilmezlemek*” kelimesini görüyoruz.

Ahter-i Kebir’de *tenâkür* kelimesi, “*bilmezlenmek, tecahül gibi*” anlamlar verilerek açıklanmıştır (Ahteri, 1310).

Türkiye Türkçesinde bugün pek kullanmadığımız ancak tarihî metinlerdeki örneklerde daha çok rastladığımız -*maz+lan-*; *mez+len-* yapısının şekil itibariyle, -*maz,-mez* olumsuz sıfat fiil eki üzerine -*la* isimden fiil yapım eki ve -*n* fiilden fiil yapım ekinin gelmesiyle oluştuğu görülmektedir.

-*maz+lan-*; *mez+len-* yapısı ile ilgili ilk bilgiyi Deny’nin (1941) *Grammaire De la Langue Turque (Dialecte Osmanlı)* adlı eserinde görmekteyiz. Deny, -*ma-mez-lik* gibi yapıları anlatıktan sonra, “*işitmez görünmek*” anlamında *işitmezlen-* fiilinin kullanıldığını söyler.

Kononov (2001), -*maz+lan-*; *mez+len-* yapısı ile ilgili olarak, Deny’nin (1941) verdiği bilgileri tekrar etmekle yetinir. Ergin (1993), partisipler konusunda -*maz,-mez*’i anlattıktan sonra, Eski Anadolu Türkçesinde ekin bugünkünden farklı bir kullanımının da *bilmezlen-* şeklinde olduğunu ifade etmektedir.

Tarihî sözlüklerden *Lehçetü’l-Lügat*’ta *bilmezlen-* fiili, “*bilinen nesneyi bilmezlenmektir*” şeklinde anlamlandırılmıştır.

Ahmet Vefik Paşa’nın (2000) *Lehçe-i Osmanî*’sinde *işitmezlen-* fiili “*sağırılığa vurmak, sağırılıktan gelmek, tesallüm*” biçiminde anlamlandırılmıştır.

-*maz+lan-*; *mez+len-* yapısının Kemal Tahir’in *Devlet Ana* adlı eserinde geniş bir kullanıma sahip olduğunu görüyoruz.

“*Anladım, korku yüreğine yol buldu, soluğun tıkanı, sesin çıkmazlandı*”. “*çıkılmıyormuş gibi olmak*” (D. A. 388); Kızın yalvarmasına dayanamadı da *vermezlendi mi?* (D. A. 539) Herif koca bir sancak beyine kızı neden *vermezlendi?* (D. A. 262);

-*Sarhoş musun Alişar Bey, sakın kulağın mı duymazlandı?* (D. A. 382); *Neden geçmezlenir kervan? Güven ister çünkü tüccar takımı...* (D. A. 51)”.

Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere, *vermezlen-* “*vermez görünmek, vermek isteyip de vermemiş gibi görünmek*”; *duymazlan-* “*duyup da duymazlıktan gelmek*”; *çıkılmazlan-* “*ses çıkarmak isteyip ama çıkarmak istemez gibi görünmek*”; *geçmezlen-* “*geçmek isteyip de geçmek istememiş gibi yapmak*” anlamlarında kullanılmıştır.

Yukarıda üzerinde durduğumuz kelimelerin büyük bir kısmı Türkçenin isimden fiil yapma eki olan -*la,-le* ekiyle türetilmiş kelimelerdir. Türkçenin tarihî metinlerinde de -*la,-le* ekinin bu

özelliğinden yararlanılarak türetilmiş kelimeler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

zindanla-: (*zindan+la-*) zindana atmak
 “*züleyhâ aydur bu oğlan zindānlağıl*
tehdid kılgıl korçutğıl öğütlegil” (KY B41r5).

da ‘valaş-: (*dava+la-ş-*) davalamak
 “*‘aklı kāmīl ‘ilm ü hikmet temām bilür*
müdde‘ilerda‘ vālaşı aña kelür” (KY B51r6).

du ‘ala-: (*dua+la-*) dua etmek
 “*du‘ālamağa eyle āsān olsun émd!*” (KY A69v8).

zinharla-: (*zinhar+la-*) yasaklamak
 “*anlar aydur bizler seni zinharladuk*” (KY B16r7).

fikirlen-: (*fikir+le-n-*) düşünmek
 “*Ben bir şey fikirlendim, söyleyeyim, eğer ma‘kul ise görün deyüb*
fikirlendüğü tedbiri söyleyüb dedi kim...” (GSM 52b).

pusulan-: (*pusu+la-n-*) pusu kurmak
 Amma küffâr-ı la’in derbend içinde vâfir yaya kâfir komuş idi kim, asker-i İslâm gelürse yol vermeyeler ve hattâ ol melâinler **pusulanmış** idi. (GSM 22b)

sıfatla-: (*sıfat+la-*) vasıflarını bildirmek
 “*...bunları gah ibadet çokluğuyla sıfatlar gah hublığıyla sıfatlar gah*
şekilleri ulu olmağıla sıfatlar” (TİKT 22a16).

sıfatlan-: (*sıfat+la-n-*) vasıfları belirtilmek
 “*bu sıfatla sıfatlananları severler*” (TİKT 27a/21).

Sonuç

Yukarıda üzerinde durduğumuz kelimeler, bize Türkçenin mükemmel bir üretim mekanizmasının bulunduğunu ispat etmektedir. Kelime türeterek dile katkıda bulunmak sadece belirli zümrelere ait değil, toplumun bütün katmanlarında yer alan Türkçe kullanıcılarının işidir. Kelime türetmenin en doğru biçimi, Türkçe köklere dayalı olarak kelime türetmektir. Ancak modern Türkiye Türkçesinde kökeni Türkçe olmayan bazı köklerden de kelimeler türetilmiştir.

Arapça ve Farsça köklerden kelime türetmede Türkçenin isimden fiil yapım eki olan *+la;* *+le* ekinden çokça istifade edilmiştir. Bunun örneklerini *Türkçe Sözlük*'te görmekteyiz. (*ayıpla-;* *hastalan-;* *hayıflan-;* *rüzgarlan-...*) Ayrıca bu ve buna benzer örnekler Türkçenin tarihî metinlerinde de görülmektedir.

Yukarıda Türkçenin gramer yapısına uygun, yapaylıktan uzak bir biçimde türetilen (*olumla-;* *olumlan-;* *rüyala-;* *mahkemelen-;* *andıçlan-;* *işlevsileştir-;* *rivayetlen-;* *ayırmlaştır-;* *büyüklenmeci-;* *yanılaştır-;* *haberleştir-;* *bütünlüklü-;* *hormonlan-;* *araçsallaştır-;* *tümleşme-;* *sınavlan-;* *rezillen-;* *köprüle-;* *edepsizlen-*) bu kelimeler *Türkçe Sözlük*'te birer madde başı olarak yer alarak Türkçe kelime hazinesinin zenginleşmesine katkıda bulunabilir.

-maz+lan-; *mez+len-* yapısıyla ilgili olarak Türkçe Sözlükte sadece *bil-* fiili kökünden *bilmezlen-* “*bilmiyor gibi görünmek, bilmezlikten gelmek, tecahül etmek, meseleyi bilmezlemek*” kelimesini görüyoruz. Bu yapıyla ilgili olarak tarihî metinlerde de bu türden örnekler görülmektedir. Günümüz Türkiye Türkçesinde Kemal Tahir'in eserlerinde *-maz+lan-;* *mez+len-* yapısıyla ilgili olarak birçok örnek geçmektedir. Bu örneklerde geçen yapılar da *Türkçe Sözlük*'e önemli bir zenginlik katacaktır.

Kısaltmalar

age: Adı Geçen Eser
D.A.: Devlet Ana
GSM: Gazavat-ı Sultan Murat
KY: Kıssa-yı Yusuf
TİKT: Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi

KAYNAKÇA

- Ahmet, V. P. (2000). *Lehçe-i Osmanî*. Hazırlayan: Recep Toparlı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahteri, M. (1310). *Ahter-i Kebir*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Argunşah, M. (2008). *Sözüm Türkçe Üstüne*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Deny, J. (1941). *Grammaire De la Langue Turque (Dialecte Osmanlı)*. Ali Ulvi Elöve Çevirisi 1941. 1022.
- Develi, H. (2008). *Dil Doktoru*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dilbilgisi*. 318-576. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- İnalçık H., ve Oğuz, M. (1989). *Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemed Han*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kononov, A. H. (2001). *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka*. Moskova 1956. İstanbul: Multilingual Yayınları, 159.
- Şeyhülislâm Mehmet Esat Efendi (1999). *Lehçetü'l-Lügat*. Hazırlayan: Ahmet Kırkkılıç, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları,
- Türkçenin Dünü, Bugünü, Yarını*, Uluslararası Bilgi Şöleni (2002). 7 Ocak 2002. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yabancı Kelimelere Karşılıklar* (2002). (Komisyon tarafından hazırlanmıştır) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yelten, M. (1998). *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zülfikar, H. (2008). *Doğru Yazma ve Konuşma Bilgileri*. Ankara: Zerpa Yayınları.